

ΠΩΣ ΘΥΜΟΜΑΣΤΕ ΚΑΙ ΚΑΤΑΝΟΟΥΜΕ ΤΗΝ ΕΠΑΝΑΣΤΑΣΗ ΤΟΥ 1821

«Ποιος αλήθεια εμ' εγώ και που πάω
Με χίλιες δυο εικόνες στο μυαλό
Προβολείς με στραβώνουν και πάω
Και γονατίζω και το αίμα σου φιλώ»

Διονύσης Σαββόπουλος «Ωδή στον Γεώργιο Καραϊσκάκη»
https://www.youtube.com/watch?v=WbtUyM_4GX8

Δεν γίνεται να ζήσουμε την επέτειο των 200 χρόνων χωρίς να αναρωτηθούμε πώς ήταν τελικά αυτοί οι άνθρωποι πίσω από το εθνικό προσωπείο του ήρωα. Ούτε μπορούμε να αποφύγουμε το ερώτημα ποιοι είμαστε εμείς και τι σχέση έχουμε μαζί τους. Στο κάτω κάτω μας χωρίζουν 5-6 γενιές το πολύ.

Ο πίνακας του Βρυζάκη: Ο Παλαιών Πατρών Γερμανός ευλογεί την σημαία της επανάστασης. Αυτό όμως δεν είναι παρά ένας εθνικός μύθος, αφού ακόμη και ο ίδιος στα απομνημονεύματά του δεν αναφέρει τίποτα γ' αυτό. Και μάλλον θα ήταν δύσκολο να ξεχάσει μια τέτοια μέρα....Την 25η Μαρτίου ο Παλαιών Πατρών Γερμανός ήταν στην Πάτρα και όχι στην Αγία Λαύρα...

εορτασμοί μετατέθηκαν για το 1930, όπου θα συνέπιπταν με τα 100 χρόνια ύπαρξης ελληνικού κράτους. Προβλέφθηκε, εκτός των άλλων προετοιμασιών, και η κατασκευή μεγάλων και μικρών μνημείων. Το μνημείο του άγνωστου στρατιώτη (ένα τυπικό εθνικό μνημείο για πολλές χώρες, σύμβολο της «αιωνιότητας» κάθε έθνους) δημιουργήθηκε τότε, στα 1928.

Ίσως το πιο απροσδόκητα εντυπωσιακό γεγονός της εκατονταετηρίδας να ήταν η έκδοση, το 1924, του βιβλίου του Γιάννη Κορδάτου «Η κοινωνική σημασία της ελληνικής επανάστασης του 1821», που προσπάθησε πειραματικά να ερμηνεύσει την επανάσταση με τη μέθοδο του μαρξιστικού ιστορικού υλισμού, θέτοντας για

Η επέτειος πρέπει να είναι μία αφορμή όχι μόνο για να συγκινηθούμε όλοι μαζί, αλλά επίσης για να εξετάσουμε κριτικά το παρελθόν, με τρόπο τεκμηριωμένο και ψύχραιμο, με βάση, όπως γίνεται πάντα στην ιστορία, ερωτήματα που πηγάζουν από τις ανάγκες του σήμερα.

Ας δούμε λίγο τις εικόνες της παρελθούσας μνήμης:

Ο εορτασμός της επανάστασης την ημέρα της 25^{ης} Μαρτίου καθιερώθηκε το 1838, με το βασιλικό διάταγμα του Όθωνα, προκειμένου να συμπέσει σκόπιμα με τη θρησκευτική εορτή του Ευαγγελισμού. Γνωρίζουμε καλά σήμερα ότι η επανάσταση ξεκίνησε στις 24 Φεβρουαρίου στις ηγεμονίες και 23 Μαρτίου η Καλαμάτα είχε ήδη καταληφθεί από τους επαναστατημένους Έλληνες.

Τα εκατό χρόνια από την επανάσταση, δηλ. το 1921, δεν μπόρεσαν να εορταστούν, αφού η Ελλάδα βρισκόταν ήδη στη δίνη της Μικρασιατικής εκστρατείας. Οι επίσημοι

Αρχές της δεκαετίας του '30 ο χώρος ανακατασκευάζεται και εκεί όπου σήμερα είναι το μνημείο κυριαρχούν τα υποζύγια που βοηθούν στις χωματουργικές εργασίες.

πρώτη φορά το ζήτημα των κοινωνικών ομάδων που συμμετείχαν στην επανάσταση και ρίχνοντας το γάντι στην επίσημη ιστοριογραφία.

Το βιβλίο του Κορδάτου προκάλεσε αφηνιασμένες αντιδράσεις σε πολιτικούς, δημοσιογράφους, πανεπιστημιακούς και φυσικά στην εκκλησία. Άνοιξε όμως και μια συζήτηση τόσο σε αυτό που σήμερα θα λέγαμε δημόσια ιστορία, όσο και στην ακαδημαϊκή, που συνεχίστηκε για πολλές δεκαετίες μετά και δεν διακόπηκε μέχρι τις μέρες μας, παρά μόνο από έκτακτες πολιτικές συνθήκες, όπως πόλεμος, κατοχή, δικτατορία, που ήταν βέβαια πολλές την περίοδο 1936-74. Ο ρόλος, η σύνθεση και η ταυτότητα πολλών ομάδων (εμπόρων, προεστών, πολιτικών, οπλαρχηγών, αρματολών) μελετήθηκε συστηματικά και η έρευνα ακόμη συνεχίζεται αναφορικά με τις μεταβολές της κοινωνικής σύνθεσης που προέκυψαν από την επανάσταση και εξαιτίας της.

Το 1936, επί δικτατορίας Μεταξά – Γεωργίου, καθιερώθηκε επίσημα μαζί με τον στρατό να παρελαύνουν και οι μαθητές στην εθνική εορτή. Παράλληλα δε μαζί με τη νέα φασίζουσα ιδεολογία του «πατρίς - θρησκεία - οικογένεια» (που θα επαναλάβει και η δικτατορία των συνταγματαρχών του 1967-74) **καθιερώθηκε επίσημα και μια συγκεκριμένη αντίληψη για τον εορτασμό και το νόημα του 21.**

Το τελετουργικό των εορτασμών δεν ήταν σταθερό και αμετάβλητο στον 19^ο αιώνα και τον μεσοπόλεμο. Τα δρομολόγια των παρελάσεων άλλαζαν συχνά, όπως και οι συμμετέχοντες - με εξαίρεση φυσικά το στρατό. Επιπλέον η παρουσία των μαθητών στις παρελάσεις μέχρι το 1936 δεν φαίνεται να είχε επίσημο, πανελλαδικό και αυστηρά συμπληρωματικό προς τη στρατιωτική παρέλαση χαρακτήρα. Μοιάζει δε περισσότερο να οργανώνεται με πρωτοβουλίες από τοπικούς ή σχολικούς φορείς. Η κατάσταση αυτή θα αλλάξει το 1936.

Ο Μεταξάς και το καθεστώς της 4ης Αυγούστου θα ασχοληθεί ιδιαίτερα με την ανάπτυξη της στρατιωτικής συνείδησης της νεολαίας και θα χρησιμοποιήσει τις παρελάσεις ως όργανα για την επίτευξη των σκοπών του. Κατά τη διάρκεια της δικτατορίας του Μεταξά οι παρελάσεις πραγματοποιούνται την 25η Μαρτίου, στην επέτειο της επιβολής της 4ης Αυγούστου και σε άλλες τοπικές «εθνικές εορτές».

Το καθεστώς της 4ης Αυγούστου θα ασχοληθεί ιδιαίτερα με την ανάπτυξη της στρατιωτικής συνείδησης της νεολαίας και θα χρησιμοποιήσει τις παρελάσεις ως όργανα για την επίτευξη των σκοπών του. Το φασιστικό μοντέλο που θαύμαζε ο δικτάτορας προέβλεπε κάθετη στρατιωτική οργάνωση της νεολαίας και έδινε ιδιαίτερο βάρος στις «γυμναστικές επιδείξεις», στις «παρατάξεις», στις «παρελάσεις» και στις «λαμπαδηφορίες». Η ελληνική μίμηση δεν έφτασε βέβαια την επιβλητικότητα των τελετών που οργάνωνε ο Μουσολίνι ή ο

Χίτλερ, αλλά ακολουθούσε πιστά τη συνταγή τους. Από τότε η σχολική παρέλαση συνδέθηκε απόλυτα με τη στρατιωτική, και η απουσία των μαθητών θεωρήθηκε αξιόποινη πράξη, ισοδύναμη με την παράβαση στρατιωτικού καθήκοντος.

Εκείνες τις μέρες οι δρόμοι, οι πλατείες και τα δημόσια κτήρια διακοσμούσαν με προπαγανδιστικές αφίσες και σημαίες. Στα σχολεία πραγματοποιούνταν γιορτές. Μπάντες έπαιζαν στρατιωτικά εμβατήρια, κανονιές ακούγονταν απ' τον Λυκαβηττό, ενώ οι επίσημοι εκφωνούσαν λόγους. Μέσα σε αυτό το κλίμα, μαθητές και νέοι της ΕΟΝ (η νεολαία του Μεταξά,

οργανωμένη κατά τα φασιστικά πρότυπα της μουσολινικής ballila), τα Τάγματα Εργασίας (απομίμηση κι αυτά των ιταλικών -φασιστικών), αγρότες και εργάτες, μαζί με το στράτευμα παρήλαυναν μπροστά από τους επισήμους. Ακόμη και η συμμετοχή του πλήθους που παρακολουθούσε ήταν αυστηρά οργανωμένη από τους μηχανισμούς του καθεστώτος, ώστε να μοιάζει γεμάτη «αυθόρμητες» εκδηλώσεις ενθουσιασμού.

<https://www.youtube.com/watch?v=BBNCioB0jCs>

Στα Επίκαιρα (κινηματογραφημένες ειδήσεις) της εποχής (Δεκέμβρης 1937), μπορεί να δει κανείς όλο αυτό το τελετουργικό: ο δικτάτορας συχνά πλησίαζε –πριν ξεκινήσει η παρέλαση– τα τμήματα των νέων της ΕΟΝ, επιθεωρώντας με «πατρική στοργή» την «αρτιότητα των σχηματισμών» τους. Παιδιά και νέοι του απέδιδαν στρατιωτικό χαιρετισμό με το χέρι προτεταμένο ψηλά και τα δάκτυλα ενωμένα, όπως και στο φασιστικό χαιρετισμό. Όλοι τους φορούσαν ομοιόμορφες μπλε σκούρες στολές και

δίκοχο πηλίκιο με το καλογουαλισμένο ορειχάλκινο έμβλημα της ΕΟΝ, το διπλό μινωικό πέλεκυ, που περιβαλλόταν από φύλλα δάφνης, και από πάνω του ήταν τοποθετημένο το στέμμα. Με πρόσωπα αγέλαστα, ευθυτενή στάση και πειθαρχημένο βήμα, ακολουθούσαν τους ρυθμούς των τυμπάνων και των εμβατηρίων.

Η στολή συμβολίζει την ένταξη στη μεγάλη οικογένεια της ΕΟΝ και την αναγνώριση του ανθρώπου - μάζα, που επιδίωκε να φτιάξει το καθεστώς. Επρόκειτο για τη στολή της πειθαρχίας στα κελεύσματα του Άγνωστου Στρατιώτη, που συμβόλιζε τον παρόντα αλλά και παρελθόντα ηρωισμό.

Μέσα από τις εκδηλώσεις που πραγματοποιούσε το καθεστώς της 4ης Αυγούστου απέβλεπε στη διατήρηση της σχέσης με **«το παρελθόν της φυλής (!!)»**, την αναζωπύρωση του ηρωικού πνεύματος και της θρησκευτικής πίστης. Επιπλέον η συμμετοχή των παρελαυνόντων, αλλά και η οργανωμένη συμμετοχή του κόσμου στα στάδια και τους δρόμους, στόχευε στη σφυρηλάτηση της εμπιστοσύνης του λαού προς τους εκπροσώπους του κράτους, τον Ι. Μεταξά και τον Βασιλιά.

Το ιδεολογικό πλαίσιο με το οποίο περιβαλλόταν η 25η Μαρτίου αποτυπώνεται στους λόγους που εκφωνούσαν εκείνη την ημέρα επίσημοι ή διανοούμενοι προσκείμενοι στη δικτατορία. Σχηματικά οι λόγοι οργανώνονταν ως εξής: Η ανάσταση του Έθνους ήταν αποτέλεσμα της **υπεροχής της ελληνικής φυλής υπό την καθοδήγηση του Σταυρού(!)**. Τη νίκη των προγόνων καρπώνονται ο Βασιλιάς και ο Μεταξάς ως άξιοι συνεχιστές του ένδοξου παρελθόντος. **Η 4η Αυγούστου άλλωστε ήταν η συνέχιση του 1821!!**

Δεν μπορούμε να παραλείψουμε βέβαια και δύο χτυπητές εξαιρέσεις της κανονικότητας μέσα στην κατεχόμενη Ελλάδα του 1941-1944: Στις **24 Μαρτίου 1942** φοιτητές στην Αθήνα πραγματοποιούν διαδήλωση από τα Εξάρχεια μέχρι το Κολωνάκι, όπου και διαλύονται από ελληνικές και ιταλικές **αστυνομικές δυνάμεις**. Η κατάσταση στο κέντρο είναι τεταμένη με τη νεολαία να έχει προσδώσει στην επέτειο αντιφασιστικό και εθνικοαπελευθερωτικό χαρακτήρα.

25 Μαρτίου 1942: Το συγκεντρωμένο πλήθος άρχισε να κατευθύνεται προς το μνημείο του Άγνωστου Στρατιώτη, όπου θα συγκρουστεί με την κατοχική αστυνομία

Υπό τη σκιά των εντάσεων την επόμενη μέρα η κατοχική κυβέρνηση **Τσολάκογλου** παρίσταται σε δοξολογία στην Μητρόπολη και στη συνέχεια μεταβαίνει για κατάθεση στεφάνου στον Άγνωστο Στρατιώτη.

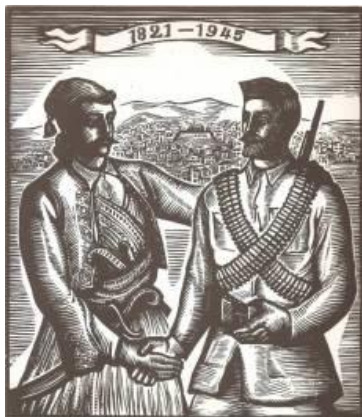
Αμέσως μετά όμως πλήθος κόσμου, θα βγει στους δρόμους των Αθηνών, θα φτάσει μέχρι το Σύνταγμα όπου θα πετάξει τα στεφάνια του Τσολάκογλου και των υπολοίπων

επισήμων θα συγκρουστεί με τις αστυνομικές δυνάμεις. Παρά την καταστολή ο κόσμος δεν έφυγε από τους δρόμους. Τα γεγονότα του **1942**, οδήγησαν τη γερμανική διοίκηση των Αθηνών να διατάξει την ακύρωση κάθε εκδήλωσης για την 25η Μαρτίου την επόμενη χρονιά.

Παρά την απαγόρευση όμως και στην επέτειο του **1943**, ο κόσμος **ξεχύθηκε στους δρόμους** με πρώτο σημείο συγκέντρωσης το Πεδίο του Άρεως. Ακολούθησαν και άλλες συγκεντρώσεις στο Κολωνάκι και στα Προπύλαια. Δεκάδες χιλιάδες Αθηναίοι πήραν μέρος στη διαδήλωση η οποία λίγο μετά την έναρξη της δέχθηκε επίθεση από **Ιταλούς** καραμπινιέρους. Η διαδήλωση συνεχίστηκε και οι δυνάμεις καταστολής συνέχισαν της επιθέσεις τους. **Απολογισμός 4 νεκροί**. Την ίδια ώρα αντίστοιχη κινητοποίηση πραγματοποιήθηκε στη Θεσσαλονίκη η οποία έπαιρνε έντονο αντιφασιστικό χαρακτήρα.

25 Μαρτίου 1943: Έφιππες ιταλικές δυνάμεις, ρίχνοντας αβίαστα στο «ψαχνό», εξαπέλυσαν απανωτές εφόδους για να διαλύσουν το συγκεντρωμένο πλήθος.

Χαρακτικό της Λουκίας Μαγγιώρου, από το λεύκωμα "Για τη χιλιόκριβη τη λευτεριά"

Από το 1945 μέχρι σήμερα η εθνική εορτή παραμένει βασισμένη κυρίως στην οργανωτική δομή και στο περιεχόμενο που διαμόρφωσε η δικτατορία Μεταξά, αναβιώνοντας την περίοδο του εμφυλίου και ιδίως της δικτατορίας των συνταγματαρχών. Βέβαια, μετά τη μεταπολίτευση το 1974, θα προσαρμοστεί επιφανειακά στα νέα δεδομένα της δημοκρατίας. Όμως, ποιος θυμάται ή αναγνωρίζει την αρχική του καθιέρωση; Ποιος είπε εξάλλου ότι η ιστορία αφορά μόνο το παρελθόν;

Ποιο είναι λοιπόν το νόημα της 25^{ης} Μαρτίου για μας σήμερα, το 2021; Τι ακριβώς σημαίνουν για μας αυτές οι κυριολεκτικά εξαιρετικές πράξεις που έκαναν οι πρωταγωνιστές του, επώνυμοι και ανώνυμοι, και που επιφανειακά και βαριεστημένα δοξάζουμε ως ήρωες;

Χάνουν μήπως την ηρωική τους διάσταση αν τους γνωρίσουμε **ως ανθρώπους**, με προτερήματα και ελαττώματα, μέσα στα ιστορικά και κοινωνικά πλαίσια τους; Μειώνεται μήπως η αξία του αγώνα τους, αν μάθουμε για τα **«καπάκια»** (παραδοσιακοί τρόποι υποταγής των ενόπλων, όταν τους στρίμωχνε το ασκέρι του κατακτητή) που έβαζαν οι περισσότεροι πολεμώντας; Είναι λιγότερο ήρωες πολλοί από τους πρωταγωνιστές της ελληνικής επανάστασης επειδή δεν ήταν ελληνόφωνοι αλλά **αρβανίτες**, δηλαδή αλβανικής καταγωγής (Μπότσαρης, Τζαβέλας, Μιαούλης, Καραϊσκάκης, Μπουμπουλίνα κ.ά); Ή σκιάζεται η αξία του αγώνα αυτών των ανθρώπων εξαιτίας των **εμφύλιων διαμαχών** που ξέσπασαν μεταξύ τους; Λες και υπήρξε ποτέ καμιά επανάσταση χωρίς εμφύλιες συγκρούσεις στον κόσμο όλο.

Γιατί το 1821 **ήταν** επανάσταση. Το λέμε και το επαναλαμβάνουμε κάθε χρόνο, χωρίς να συνειδητοποιούμε το νόημα της λέξης, που αυτή την εποχή περίπου διαμορφώνεται όπως την κατανοούμε σήμερα. Μια επανάσταση, μια ριζική δηλαδή και απότομη αλλαγή της κοινωνικής οργάνωσης, που παρόλα τα κοινωνικά στοιχεία της, ήταν εθνική. Ένας μικρός λαός, ανακαλύπτοντας, μέσω ευρωπαίων, τους μεγάλους προγόνους του, διεκδίκησε και πέτυχε την ανεξαρτησία του, αποσπώμενος βίαια από τα πλαίσια μιας ακόμα ισχυρής, αν και παρακμασμένης, οθωμανικής αυτοκρατορίας, συγκροτώντας, κυριολεκτικά από το μηδέν, ένα νέο κράτος.

Είτε μιλήσει κανείς για «παλιγγενεσία», όπως επιμένει το κυρίαρχο ρομαντικό εθνικό αφήγημα, είτε για «συγκρότηση» εθνικής ταυτότητας και μετά από λίγο, εθνικού κράτους, όπως η ακαδημαϊκή ιστορία τεκμηριωμένα ισχυρίζεται, το αποτέλεσμα είναι ένα: η δημιουργία του νεοελληνικού κράτους. Δεν υπήρχε Ελλάδα πριν. Δεν πρόκειται για ελληνοτουρκική διαμάχη. Η έννοια του Έλληνα την εποχή εκείνη διαμορφώνεται και η έννοια του Τούρκου δεν έχει καμιά σχέση τότε με εθνική ταυτότητα. Ένας Οθωμανός αξιωματούχος μπορεί να σε έσφαζε αν τον προσφώνούσες τούρκο, θα το θεωρούσε βρισιά!

Πρέπει επίσης να κατανοήσουμε ότι δεν υπήρχαν πολλά «μοντέλα» για να διαλέξει κανείς τι είδους κράτος θα δημιουργήσει εκείνη την εποχή, όπως δεν υπάρχουν ούτε σήμερα. Ένα κράτος που συγκροτείται στο όνομα της νεωτερικότητας, μετά από επανάσταση, δεν μπορούσε παρά να υιοθετήσει, αν θεωρούσε τον εαυτό του προοδευτικό, το **αγγλικό πολιτικό σύστημα** (σύνταγμα, νόμοι, κοινοβούλιο, εκλογές, δικαιώματα) και το **γαλλικό διοικητικό** (νομοί, επαρχίες, κοινότητες, δικαστήρια, τακτικός εθνικός στρατός). Όχι να αναβιώσει το αυθαίρετο καθεστώς του κατακτητή, ούτε να μιμηθεί τη ρωσική, ορθόδοξη, εκσυγχρονισμένη απολυταρχία

του Τσάρου, όπως, είναι αλήθεια, επιδίωξαν για ένα διάστημα οι «Ναπαίοι» (οι οπαδοί του ρωσικού κόμματος στην Ελλάδα) και ο Βαυαρός μονάρχης Όθωνας.

Αναδεικνύονται όλα αυτά στους φετινούς εθνικούς εορτασμούς, που συντονίζονται από την αρμόδια επιτροπή;

Θα ήταν υπερβολικό βέβαια να περιμένει κανείς μια λαμπρή επέτειο εν μέσω πανδημίας που έχει νεκρώσει τις περισσότερες δημόσιες δραστηριότητες. Όμως όταν έχεις ως βασικό στόχο το “εθνικό brand name”, την απόδοση δηλαδή εμπορικού σήματος στο έθνος, τότε και η επανάσταση μπορεί να μετατραπεί σε souvenir! Ούτε μπορεί να αποκτηθεί αυτογνωσία με δηλώσεις της επικεφαλής των εορτασμών τύπου: «οι μεγάλες σχολές του Νεοελληνικού Διαφωτισμού συνέχισαν τη βυζαντινή παράδοση σε δύσκολους καιρούς», τη στιγμή που όχι μόνο δεν συνέχισαν καμία

παράδοση, αλλά αντίθετα έφεραν μια τομή, μια ρήξη που αντιμετωπίστηκε με σφοδρότητα από τους επίσημους φορείς της ορθόδοξης εκκλησίας.

Τι μένει; Αρκούν κάποια συνέδρια ειδικών και οι φιλότιμες προσπάθειες ορισμένων μελών της επιτροπής εορτασμού για να μάθουμε και να σκεφτούμε;

Είναι αλήθεια ότι με αφορμή την επέτειο των 200 χρόνων έχουν πυκνώσει οι μελέτες ιστορικών σχετικές με την επανάσταση και ετοιμάζονται συνεχώς νέες.

Ας ελπίσουμε πως κάτι από όσα -έστω και λίγα -γίνονται θα σταθεί αφορμή για να στοχαστούμε το τόσο κοντινό παρελθόν και τη σχέση μας μαζί του, σταματώντας να επαναλαμβάνουμε μονότονα τους εθνικούς μας μύθους. Ίσως έτσι αναδημιουργήσουμε την πολιτιστική μας μνήμη έτσι ώστε η αίσθηση της εθνικής μας ταυτότητας να πάψει να είναι μονολιθική, στερεότυπη και αμυντική και να γίνει πιο ευρύχωρη και κριτική.